

الف - بدایع الوقایع ب - محبوب القلوب

۱۰- نوع نثر کتاب هفت اقلیم و در زمینه است.

۱۱- نویسنده آثار زیر را با فلش به گزینه مورد نظر وصل کنید:

الف- احسن التواریخ

ب- حبیب السیر

پ - مجالس المؤمنین

د - عالم آرای صفوی

اسکندر بیگ منشی قاضی نور الله شوستری خواند میر حسن بیگ روملو

۱۲- دو مورد از ویژگی های زبانی نثر سبک هندی را ذکر کنید.

۱۳- شعر سبک هندی، شعری صورت گراست نه معنی گراست. صحیح غلط

۱۴- بیت زیر را از نظر ویژگی های زبانی، ادبی و فکری بررسی کنید:

حیران اطوار خودم، درمانده کارخودم هر لحظه دارم نیتی چون قرعه رمال

درس ۱۱ پایه های آوایی همسان دولختی

در درس های گذشته، با وزن هایی که از پایه های آوایی همسان تکراری تشکیل می شوند، آشنا شدیم. اکنون می خواهیم برخی وزن ها با «پایه های آوایی همسان دولختی» را بیاموزیم.

منظور از «پایه های آوایی همسان دولختی» وزن هایی است که پایه های آوایی آن ها یکی در میان تکرار می شود و به آن ها وزن «دوری» نیز می گویند؛ به آهنگ خوانش و پایه های آوایی بیت زیر توجه کنید:

سلسله موی دوست حلقه دام بلاست هر که در این حلقه نیست فارغ از این ماجراست «حافظ»

پایه های آوایی	س ل س ل ی* هر ک د رین	م و ی دوست ح ل ق نیست	ح ل ق ی دا ف ا ر غ زین	م* ما ج ب لاس ج راست
وزن واژه				
نشانه های هجایی	- U U -	- U -	- U U -	- U -

۱- می بینیم که وزن واژه های بیت، از تکرار یکی در میان «مفتعلن» و «فاعلن» تشکیل شده است:

۲- در این جا هر مصرع به دو پاره تقسیم می شود؛ موسیقی و آهنگ پاره دوم، تکرار همان موسیقی پاره نخست است.

۳- در این وزن، **میان‌هی هر مصراع**، با درنگ و مکثی آشکار همراه است. در خوانش درست هم این درنگ میان مصراع رعایت می‌شود.

۴- هجای پایان نیم‌مصراع، تابع قوانین هجای پایان مصراع است؛ بنابراین، **هجای کوتاه یا کشیده در پایان نیم‌مصراع**، هجای بلند به شمار می‌آید.

نکته: هجای پایان نیم‌مصراع، «دوست» و «نیست» هجای کشیده است، اما در این وزن، به صورت یک هجای بلند محسوب می‌شود.

۵- در این دسته از وزن‌ها، **دو لخت**، با هم یک واحد موسیقایی یا **وزن‌واژه** به شمار می‌آیند؛ وزن هر مصراع از تکرار «مفتعلن، فاعلن» تشکیل شده است.

(۱) ای باد بامدادی، خوش می‌روی به شادی پیوند روح کردی پیغام دوست دادی «سعدی»

پایه‌های آوایی	ای با دِ	با م دا دی	خُش می رَ	وی بِ شا دی
وزن واژه	مفعولُ	فاعلاتن	مفعولُ	فاعلاتن
نشانه‌های هجایی	U - -	- - U -	U - -	- - U -
	پی ون دِ	روح کر دی	پی غا مِ	دو ست دا دی

گاه می‌توان پایه‌های آوایی و وزن‌واژه‌های این گونه بیت‌ها را به دو صورت (چهارهجایی، سه هجایی) یا

(سه هجایی، چهارهجایی) نشان داد؛ وزن واژه بیت بالا بر اساس برش چهارتایی - سه تایی به شکل:

مستفعلن فعولن // مستفعلن فعولن است.

پایه‌های آوایی	ای با دِ	با م دا دی	خُش می رَ	وی بِ شا دی
وزن واژه	مستفعلن	فعولن	مستفعلن	فعولن
نشانه‌های هجایی	- U - -	- - U	- U - -	- - U
	پی ون دِ رو	ح کر دی	پی غا مِ دو	ست دا دی

هان ای دل عبرت بین، از دیده عبّر کن هان ایوان مداین را آیینۀ عبرت دان «خاقانی»

پایه‌های آوایی	ها نی دِ	لِ عب رت بین	از دی دِ	عِ بَر کن هان
وزن واژه	مفعولُ	مفاعیلن	مفعولُ	مفاعیلن
نشانه‌های هجایی	U - -	- - - U	U - -	- - - U
	ای وا نِ	مَ دا ین را	آ یی نِ	یِ عب رت دان

وزن واژه بیت بالا براساس برش سه تایی - چهارتایی: مفعولُ مفاعیلن // مفعولُ مفاعیلن و وزن واژه آن بر اساس برش چهارتایی - سه تایی: مستفعلُ مفعولن // مستفعلُ مفعولن است.

تا دلِ هرزه‌گردِ من رفت به چینِ زلفِ او زان سفرِ دراز خود عزمِ وطن نمی‌کند «حافظ»

پایه‌های آوایی	تا دِ لِ هِر	زِ گِر دِ مَن	رَ فِ تِ بِ چِی	نِ زِل فِ اَو
وزن واژه	مفتعلن	مفاعِلن	مفتعلن	مفاعِلن
نشانه‌های هجایی	- U U -	- U - U	- U U -	- U - U
	زان سَ فِ رِ*	دِ رَا زِ خُد	عِز مِ وَ طِن	نِ مِی کُ نَد

خودارزیابی:

۱- کدام یک از بیت‌های زیر، دارای نظم همسان دولختی است؟ پس از تعیین پایه‌های آوایی هر یک، وزن واژه‌های آن را بنویسید.

الف) یک عمر دور و تنها تنها به جرم این که او سرسپرده می‌خواست من دل سپرده بودم «بهمنی»
دارای همسان دولختی است. (وزن دوری)

پایه‌های آوایی	یک عم ر	دو رُ تن ها	تن ها ب	جُر م این ک
وزن واژه	مفعولُ	فاعلاتن	مفعولُ	فاعلاتن
نشانه‌های هجایی	U - -	- - U -	U - -	- - U -
	او سر سِ	پَر دِ مِی خاست	مَن دِل سِ	پُر دِ بُو دَم

نکته: وزن واژه بیت الف در برش چهارتایی - سه تایی، مستفعلن فعولن // مستفعلن فعولن است.

ب) درودی چو نور دلِ پارسایان بدان شمع خلوتگه پارسایی «حافظ»
این بیت دارای وزن همسان تک لختی است.

پایه‌های آوایی	دُ رُو دِی	چُ نُو رِ*	دِ لِ پَا	رُ سَا یان
وزن واژه	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن
نشانه‌های هجایی	- - U	- - U	- - U	- - U
	بِ دَان شَم	عِ خَل وَت	گَ هِ پَا	رُ سَا یِی

۲- در نمونه‌های زیر، بیت‌هایی را که وزن همسان دولختی دارند، مشخص کنید.

الف) الفبای درد از لبم می‌تراود نه شب‌نم که خون از لبم می‌تراود «قیصر امین پور»

پایه‌های آوایی	أ لِف با	يِ در دَز	لَ بَم می	تَ را وَد
وزن واژه	نَ شَب نم	کِ خُو نَز	لَ بَم می	تَ را وَد
	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن
	U - -	U - -	U - -	U - -

ب) آیینة سکندر، جام می‌است بنگر تا بر تو عرضه دارد احوال ملک دارا «حافظ»

(این بیت دارای وزن همسان دو لختی است.)

پایه‌های آوایی	آ یی نِ	يِ سِ کُن دَر	جَا م* مِ	یَس تِ بِنِ گِر
وزن واژه	تَا بِر تْ	عَر ضِ دَا رَد	أَح وَا لِ	مُل کِ دَا رَا
	مفعولُ	فاعلاتن	مفعولُ	فاعلاتن
نشانه‌های هجایی	U - -	U - -	U - -	U - -

پ) ای صبح شب‌نشینان جانم به طاقت آمد از بس که دیر ماندی چون شام روزه‌داران «سعدی»

(این بیت دارای وزن همسان دو لختی است.)

پایه‌های آوایی	ای صَب حِ	شَب نِ شِی نَان	جَا نَم بِ	طَا قَ تَا مَدَ
وزن واژه	اَز بَس کِ	دِی رِ مَان دِی	چُن شَا مِ	رُو زِ دَا رَان
	مفعولُ	فاعلاتن	مفعولُ	فاعلاتن
نشانه‌های هجایی	U - -	U - -	U - -	U - -

ت) چو دل برنهی بر سرای کهن کند ناز و ز تو بی‌وشد سخن «فردوسی»

پایه‌های آوایی	چُ دَل بَر	نَ هِی بَر	سَ رَا یِ*	کُ هَن
وزن واژه	کُ نَد نَا	ز وَز تْ	بِ پُو شَد	سُ خَن
	فعولن	فعولن	فعولن	فَعَل
نشانه‌های هجایی	U - -	U - -	U - -	U - -

۳- پایه‌های آوایی بیت‌های زیر را مشخص کنید و با ذکر دلیل بنویسید که چرا ابیات زیر دارای وزن همسان دولختی هستند؟

الف) باغ سلام می‌کند سرو قیام می‌کند سبزه پیاده می‌رود غنچه سوار می‌رسد «مولوی»

پایه‌های آوایی	با غ س لا	م می ک ند	س ر و ق یا	م می ک ند
وزن واژه	مفتعلن	مفاعن	مفتعلن	مفاعن
نشانه‌های هجایی	- U U -	- U - U	- U U -	- U - U

ب) ای صاحب کرامت شکرانه‌ی سلامت روزی تفقدی کن درویش بینوا را «حافظ»

پایه‌های آوایی	ای ص ا ح	ب ک را م ت	ش ک را ن	ی س لا م ت
وزن واژه	مفعول	فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن
نشانه‌های هجایی	U - -	- - U -	U - -	- - U -

نکته: اگر بیت ب را بر اساس چهارتایی - سه تایی برش بزنیم در آن صورت وزن واژه آن به شکل :

مستفعلن فعولن / مستفعلن فعولن است.

هر دو بیت دارای وزن همسان دولختی هستند زیرا ۱- درنگ میان مصراع ، ۲- متناوب بودن پایه‌های آوایی

۳- تکرار دو وزن واژه در یک مصرع

۴- بیت زیر را بخوانید و پایه‌های آوایی و وزن‌واژه‌های آن را بنویسید.

ای دوست شکر خوش‌تر یا آن‌که شکر سازد ای دوست قمر خوش‌تر یا آن‌که قمر سازد «مولوی»

پایه‌های آوایی	ای دو ست	ش ک ر به ت ر	یا آن ک	ش ک ر سا ز د
وزن واژه	مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن
نشانه‌های هجایی	U - -	- - - U	U - -	- - - U

نکته: اگر بیت را بر اساس چهارتایی - سه تایی برش بزنیم در آن صورت وزن واژه آن به شکل :

مستفعل مفعولن / مستفعل مفعولن است.

۵- برای هر کدام از موارد زیر، از خودارزیابی‌های بالا نمونه‌ای بیابید و بنویسید.

الف) مجاز: الفبای درد از لبم می تراود ، الفبا: مجاز از سخنان ، لب: مجاز از دهان

ب) استعاره: ۱- نوع اول: استعاره مصرحه ، درودی چو نور دل پارسایان / بدان شمع خلوتگه پارسایی

۲- نوع دوم: استعاره مکنیه ای صبح شب نشینان، جانم به طاقت آمد / از بس که دیر ماندی چون شام روزه داران

باغ سلام می کند، سرو قیام می کند / سبزه پیاده می رود، غنچه سوار می رسد

پ) تشبیه: آینه‌ی سکندر جام می است بنگر... ، از بس که دیر ماندی، چون شام روزه داران

۶- بیت خودارزیابی ۴ را از نظر فکری تحلیل کنید.

ای دوست شکر خوش تر یا آن که شکر سازد ای دوست قمر خوش تر یا آن که قمر سازد

(برتری آفریننده بر آفرینش) آفرینش را برای آفریننده‌اش دوست بدارید؛ چون آفریننده از آفرینش زیباتر و بهتر است.

درس دوازدهم، کنایه

کنایه در لغت، یعنی «پوشیده سخن گفتن» و **در اصطلاح**، واژه یا عبارتی است که معنای ظاهری و نزدیک آن، مورد نظر گوینده نیست؛ بلکه مفهوم دور آن مدنظر است؛ مثال:

وقتی می‌گوییم «فلانی دست به جیب است» سخنی به کنایه گفته‌ایم و منظورمان این است که «او فرد خیر و بخشنده‌ای است» و صرفاً هدف ما این نیست که بگوییم او دست به جیب می‌برد.

به این بیت توجه کنید:

همّت مردانه می‌خواهد گذشتن از جهان یوسفی باید که بازار زلیخا بشکند «صائب»

ذهن ما در عبارت «بازار شکستن» با توجه به واژگان و اصطلاحات به کاررفته در بیت، مثل: یوسف، گذشتن از دنیا و داشتن همّت مردانه، به معنای دور آن یعنی: «بی رونق کردن» راهنمایی می‌شود.

چند مثال دیگر:

سخن او بر سر زبان‌ها افتاد.

زاغی از آنجا که فراغی گزید، رخت خود از باغ به راغی کشید «جامی»

اکنون همچنین علمای زمان در علوم موی می‌شکافند. «فیه مافیه مولوی»

بر سر زبان افتادن کنایه از «فاش شدن»، رخت کشیدن کنایه از «کوچ کردن» و «موی شکافتن» به معنای دقت کردن و ریزینی است.

دامن کشان که می روی امروز بر زمین فردا غبار کالبدت بر هوا رود «سعدی»

دامن کشان بر زمین راه رفتن، کنایه از «ناز و غرور داشتن» است. مصراع دوم نیز، کنایه از «مردن» است.